

Litterati i illiterati en l'oratória de Sant Vicent Ferrer

Ací, aquells qui entenen la santa Scriptura, han plaer de legir en aquella; mas, vosaltres, llechs, qui no sabeu llegir, menjau de les miques que cahen de aquesta mesa sapiencial (S II, 29, 23-26)¹

Tots els estudiosos que fins avui s'han apropiat a l'oratória de sant Vicent Ferrer han fet observar, amb encert, que a través de la prèdica del frare dominic hom pot veure descrita la societat de les acaballes del segle XIV. Fóra doncs innecessari d'insistir en aitals qüestions. Però ocorre que sempre s'ha tingut en compte la típica estructuració en classes, sexes o professions a l'hora d'esbossar el pensament de mestre Vicent sobre el món del seu temps. D'altra banda, sembla que tampoc s'han esgotat les conclusions que, a partir d'aquests estudis, es poden fer sobre l'auditori que concorria als seus sermons. Recordem que una elemental norma aplegada per les *Artes Praedicandi* fou l'adequació del llenguatge al tipus de públic a qui anava adreçada la predicació. És obvi, per tant, que a través del llenguatge aconseguirem d'esbrinar quins sectors de la societat poden haver estat els principals gaudidors de la paraula vicentina. Ens proposem d'estudiar-hi, doncs, el nivell d'instrucció dels individus que seguien la seua peroració; ultra açò, hi podrem extreure les crítiques directes a determinats grups i les opinions - algunes vegades per via interpretativa - que se'n deriven.

¹ El tema de la fam de la paraula de Déu és ja present a la Bíblia (Am. 8, 11) i també en textos patristics (S. Agustí, *De Doctrina christiana*, II, c. 6, 8). Sant Vicent mateix creu que la predicació és un remei fonamental per solventar aquesta fam: «La pus excel·lent cosa que sie e.l món és la preycació, car lo preycar done vianda a l'ànima famegant e despullada de mèrits e virtuts; e per ço lo prelat se deu dar a preycació» (S IV, 14, 2 - 4). En una altra ocasió el nostre autor relaciona la predicació amb el camp llaurat que dóna fruit, com en el sermó *Dominica XVI* (S IV, págs. 25-34) (Cfr. S. Gregori, *Homiliarum in Ezechielem*, lib. I, Hom. IV; PL LXXXVI, col. 808: «*Verbum quippe praedicationis semen in corde audientis est. Et auditor bonus inde proserit postmodum magnam messem scientiae, unde parvum prius acceperat semen linguae*»).

Caldrà aleshores, i com a conclusió, afirmar o negar les valoracions que crítics i teòrics han fet sobre el tema.

Abans de començar, sembla necessari de definir els termes que donen títol al present article i que manejarem amb certa freqüència. Per *litterati* (lletrat o il·lustrat) entenem - ací i ara - els individus que saben escriure i llegir en llatí i que, a més, tenen un suposat coneixement de la seua pròpia llengua. Altrament, *illiterati* (llec o ignorant) seran aquells que no han après a llegir ni a escriure i que tampoc tenen accés a cap tipus de cultura acadèmica ni llibrària. Evidentment, fóra massa simplista dividir la societat en ignorants i lletrats, car la limitaria a dos grups culturament contrapostos, quan, en realitat, hi ha un ventall enormement ric de possibilitats (CIPOLLA 1983: 11-37):

Perquè no diguen que són ignorants, quantes sentències males!; grans mals se.n segueixen per groseria de notaris. // Ací, hajats prudència virtual. En los religiosos o preycadós que no hauran studiat, hauran vergonya de demanar si entenen bé les auctoritats. Diran, donchs: «ja mostraria que sia ignorant; aventurem-se a dir moltes errors»; oy las! quants mals per esta supèrbia! Item, dels confessors que no voldran demanar als altres de matèria e forma [...] (Q 173, 20 - 26).

És clar que la ignorància que ataca aquí no és del mateix tipus que, per exemple, la de les dones que no saben batejar els seus fills amb la fórmula llatina (S I, 102, 20-26). Entre els grups suposadament lletrats també existia una escala de sapiència.

Per veure la presència d'elements lletrats tant en la societat catalana com en els sermons de sant Vicent, res millor que anar a les crítiques directes que trobem arreu dels sermons: tota una varietat d'estaments i de classes surten a cada pas. Especialment colpidora és la censura als juristes per dilatar la seua ajuda al poble treballador:

axí vosaltres grans senyors juristes, quan vindrà algun pastor que vos demanarà ajuda, que no.l façats passar per dilacions, mas tantost ajudau-li, que gran almoyna li feu (S IV 101, 23-26).

Aquest mateix menyspreu dels *litterati* envers l'ignorant és perceptible en els estudiants, els quals es recolzen en el seu domini del llenguatge i de la filosofia per ridiculitzar els llecs:

que si són en consell, e hun pobre o rudal parle ab bona intenció, no.l deveu menysprear, vosaltres, studians, disputan (S II, 212, 27-29).

Reapareix aquí la diferenciació, que ja havia començat abans, entre treball manual i treball intel·lectual (LE GOFF 1986: 120-121), i també és constatable el poder que la paraula i la ciència atorguen als seus conreadors. Frare Vicent no suporta les conseqüències negatives d'aquest ordre social, i per això ho critica:

Sent Lorenc fo en l'estudi; no fahie la vida que altres estudiants fan, que aprenen de sonar, aprenen de sodegar dones, etc. (S III, 64, 34-36).

L'estudi és una cosa necessària, i sobretot l'estudi de la Bíblia. Altres vegades, però, usa el poder que pel seu rang o per la seua situació tenen determinats personatges que concorren al sermó en benefici propi i de la comunitat:

Donchs, per amor de Déu, vós mon Senyor lo Príncep, e vosaltres regidors, convertiu-los, no per força injuriosa, mas jurídica, si de dret civil e canònic és que juheus sien apartats (L 135, 13-16).²

Sant Vicent no s'està de demanar determinats serveis a aquells que ha criticat en públic o privadament.

Altra casuística presenten les referències als religiosos i als predicadors. Els religiosos *lletrats* són atacats sovint per fer servir les doctrines filosòfiques en lloc de dedicar-se a aprofundir en els secrets de l'Esclatúra. Tanmateix, permet servir-se de raons filosòfiques per recolzar les afirmacions de la fe:

no fundar en raons filosòficals; bé vos ne podeu servir, mas no fer los sermons de matèries filosòficals; jamés no.t convertirieis; axí, fora arguments

² Si no ens equivoquem en la interpretació, aquest fragment presenta la doble novetat de demanar públicament al «Senyor lo Príncep» l'establiment de lleis i ordenacions contra els jueus (cosa que ja havia demanat públicament i sovint als regidors de les ciutats; el rei també ajudava sant Vicent en els seus afans, segons la documentació que aporta MARTÍNEZ FERRANDO [1953: 78-81]) i de dubtar que fos possible la separació entre jueus i cristians. D'altra banda, queda perfectament definit el tipus de predicació que pretenia: no forçada. Malgrat la importància d'aquestes afirmacions del sant pel que tenen de conclusives, mai no hem vist citat el text en estudis posteriors a l'edició.

Pel que fa a l'ús d'apòstrofes del tipus «vós mon Senyor lo Príncep», al sermonari de Marsella també trobem referències a «Vostra Reverència» i a «onorables senyors e dames» (RICO 1977: 8), cosa que fa pensar en un auditori qualitativament diferent al que tenim a la majoria de sermons, on utilitza l'expressió «bona gent», censurada particularment per Eiximenis: «*Nunquam incipendo loqui in sermone laudes auditores sicut multi dicunt dicentes: Domini et domine, vel Bona gens, vel Domini boni*» (M. de Barcelona, 1939: 317).

hon és la fe, e totes les conclusions sien fundades en fe (Q 163, 2-5; també ho permet, en general, a tot cristià Q 161, 8-12).³

I fins i tot hi fa referència a determinats fets dels pagans:

la primera sapiència és filosòfica, la qual havien los philòsofs antics bons e verdaders, ço és, separar-se de totes coses que podien enfuscar e impedir l'enteniment e son estudi per tal que poguessen aprofitar [...]. E per ço se lig de Sòcrates philòsof: per tal que.s separàs de aquests negocis mundanals e no hagués l'enteniment enfuscat, prengué les sues peccúnies en hun (sa)ch e lançà-les en la mar [...]. Diu sent Agostí, qui fon gran philòsof, que Plató philòsof fo verge [...] Axí matex se lig de Sèneca, que quan entrave en la ciutat, posave's hun vel [...]. Axí matex legim de Demòcrit philòsof, qui.s féu traure los huylls [...] (S V, 45, 24 a 46, 7).⁴

No ens hem d'equivocar, però. San Vicent atacava el racionalisme i la manca de fe de forma absoluta, i per això no consentia l'ús de doctrines, cadències ni faules «poeticals»:

La 2a clàusula: «*predicate Evangelium*»; no diu «*Virgilium*», ne «*Ovidium*» set «*Evangelium*», car les doctrines poeticals no salven les ànimes, car deyen los philòsofs naturals, que una font d'aygua que hix en una montanya, naturalment la pot hom fer pugar tan alta com hix, mas no pus alta, si no s'és per força (S II, 56, 6-11).

Amb açò segueix de prop l'Ars d'Eiximenis, molt més conservadora que la d'Alfonso d'Alprão, la qual inclou com a quinta modalitat d'Introducció l'ús de faules poètiques (HAUF 1979: 252-253). És clar que no tots els filòsofs són damnats; Sèneca, per exemple, és citat directament més d'una vegada (S IV, 217, 32-33; V, 174, 1-2), i igualment Aristòtil i Boeci, per exemple.⁵

³ La possibilitat d'emprar textos profitosos és indicada ja per S. Agustí (*De Doctrina christiana*, II, c. 42, 63): «*Nam quidquid homo extra [de les santes Esclatúres] didicerit, si noxium est, ibi damnatur; si utile est, ibi invenitur.*»

⁴ S. Agustí: *De Doctrina christiana*, II, c. 40, 60: «*Philosophi autem qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostrae accomodata dixerunt, maxime Platonici, non solum formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam iniustus possessoribus in usum nostrum vindicanda [...] cum ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre christianus ad usum iustum praedicandi Evangelii.*»

⁵ Al *Tractatus de vita spiritali* ens dóna unes raons ben interessants: «*Ponam in hoc tractatu tantummodo documenta salubria, ex dictis doctorum extracta. Non adducam aliquod Scripturae testimonium, vel alicuius doctoris, ad probandum quae dicam, vel suadendum: tum quia brevitati intendo, tum quia tantummodo ad illum sermonem dirigo, qui cum magno affectu desiderat implere, quaecumque secundum Deum facienda cognoverit. Et idcirco etiam dicta non probó, quia humilem intendo instruere, non, cum arrogantibus, contentionibus deservire*» (GARGANTA-FORCADA 1956: 476). És evident que en un sermó, on el fonament bàsic és la paraula de

A banda d'aquestes informacions sobre grups socials determinats, en els sermons vicentins trobem també d'altres indicacions de possibles *litterati*, sense assignació a cap grup, qui presenciaven la peroració del mestre:

E axí vosaltres qui estudiav devets estudiar la santa Bíblia e lexar totes altres sciències (S IV, 86, 4-5; també S IV, 111, 15-22).

Heus aquí descrit un món en canvi, que és atacat constantment i directa per la vèrbola fàcil del predicador. No seria lícit considerar com un recurs oratori els nombrosos apòstrofes pronominals que hi surten, sinó que caldria replantejar-se la pretesa homogeneïtat cultural del públic assistent als sermons de l'Àngel de l'Apocalipsi.

Si bé les referències als *litterati* tenen un cert pes específic, sant Vicent s'adreça moltes més vegades al poble pla, intentant que l'ignorant es conforme amb allò que ja té. El joc ideològic és clar: malgrat que hom no haja estudiat, Déu li enviarà allò necessari perquè pugui entendre la seua paraula (Prov. 2, 6) i aplicar els seus principis per a la defensa de la integralitat moral front a aquells qui el tempten, de la mateixa manera que féu amb els apòstols:

Ara, bona gent, ja sabeu que los apòstolos eren hòmens simples que iamay no havien disputat ni estudiat en estudi. E per açò nostre Senyor, sabent que serian leugers de enganar per los fariseus e doctós de la ley, volgé'ls avisar dient ... (B 628, 20 a 629, 2).

Déu envia directament el seu raig per il·luminar l'ànima del peccador:

Dien los philòsofs speculativs, que veure no és per trametre res del ull, mas per rebre: yo, vehent la torre, res no hix del meu ull, mas la semblança de allò ve en l'ull. Mas singular cosa fon de la vista de Jhesu Xrist que sobrenaturalment se feya, que de ell exia virtut que entrava en lo cor del peccador a illuminar-lo (Q 191, 1-4; semblantment en els sermons editats per Miret 143, 31-34).

Aquestes paraules no ens han d'enganyar. Malgrat demanar-los resignació i paciència, sant Vicent els recorda sermó rere sermó llur ignorància i llur impossibilitat d'assaborir totalment la Paraula sagrada: s'han de conformar amb les «miques». Sant Vicent s'eleva cons-

Déu, les cites bíbliques i patristiques no podien mancar, i més encara quan tant la introducció temàtica «per auctoritatem» o «per originale» com el posterior desenrotllament del tema mitjançant autoritats eren normals en la prèdica medieval.

cientment entre el seu públic a una categoria intel·lectual difícilment igualable; inconscientment, fa allò mateix que retreu als juristes i als estudiants. La divisió de la societat en *litterati* i *illiterati* és palesa; llurs deures i llurs drets també són diferents:

Aprés, «in sciència»; dirà lo laurador: «Yo no só anat a estudi»; e per ço no has mester de fer tant com los preveres, que deuen dir ses hores e missa, e aprés que sàpien regir lo poble en bon exemple e en bona doctrina, e absolre peccats. Mas vosaltres deveu haver aquesta sciència, ço és, tres coses: la primera saber el *Credo* menor, lo *Pater noster*, la *Ave Maria* (S I 95, 18-24; també S II, 107, 5-19; S IV, 290, 32-34; S V, 141, 34-38).

Quina és la gratificació que espera a aquells que segueixen aquests preceptes?

Secundo, los derrers són dits primers, segons la condició humana; e aquells qui en aquesta vida són dits derrers, tals eran dits primers, axí com los rústechs pobres e llauradors, qui per esguard dels rics e dels reys e poderosos seran primers en la glòria de paraís (S V, 30, 18-22).

Sant Vicent esdevé així centre del seu propi món cultural: crítica els *litterati* per les seues lectures i pel menyspreu envers els treballadors manuals, crítica els *illiterati* perquè no podran accedir mai a la comprensió total de la paraula divina,⁶ aquella que el predicador de la reforma de la cristiandat s'encarrega d'esmicar per tal de descobrir els seus secrets a les ments menys privilegiades:

Regla és en santa theologia que allí on ha inproprietat de paraules o excesses o inconvenients, allí ha secret (S V, 87, 2-4).

A més a més de la dificultat del llatí, hom havia d'heure-se-les amb els «secrets» de les Escriptures, havia de captar els «signes metafòrics, o sigui el significat secret o doctrina amagada sota cada paraula o història bíblica. Interpretar un pas de la Bíblia esdevingué aleshores un afer força complicat» (HAUF 1981: 190). La major o menor habili-

⁶ «E per ço la vida contemplativa deu ésser en l'hom que haje ciència o que estigue ab companyia que haje sciència» (S IV, 12, 21-22). Tanmateix, i en contra del que es podria pensar, aquesta ciència té els seus inconvenients: «E bé sabets vosaltres que quan hun hom de sciència fa hun peccat, és digne de major reprensió que no lo que no ha sciència» (S III, 310, 22-24). Creiem que, encara que és certa en general, caldria matisar una mica l'afirmació de Fuster quan diu que tot el seu públic, fos quin fos, tenia una «comuna i general ignorància religiosa» (FUSTER 1975: 76-77), car les referències als religiosos heterodoxos i als homes de ciència no permeten de corroborar termes tan conclusius. Podem pensar que a la col·lació feta a la Seu de Mallorca hi hauria almenys un grup de clergues lletrats.

tat del predicador permetia d'arribar, mitjançant l'ús d'algun dels quatre nivells d'exegesi bíblica, a qualsevol interpretació. L'únic mètode capaç d'assegurar la comprensió dels significats bíblics era la saviesa, a través de la qual s'accedia a la solució dels enigmes i a l'explicació dels signes (segons Sap. 8, 8).

Fóra, tanmateix, una greu equivocació aturar-se en allò més superficial i no aprofundir en el llenguatge i en l'estructura dels sermons, per veure com no hi ha homogeneïtat de registres igual com no hi ha homogeneïtat de públic. Efectivament, res no autoritza a pensar que l'element culte manque en els sermons ni en el pensament de frare Vicent, encara que s'haja menysvalorat la seua importància en favor dels recursos més populars.⁷ Ens trobem davant de dos pols: de vegades sembla que parli a individus avesats a discutir sobre qüestions lingüístiques i filosòfiques; de vegades, però sobretot en l'explicació d'etimologies i de significats, ocorre que el mestre usa el llatí d'una forma tan arbitrària i amb una finalitat ideològica tan evident, que semblaria que tothom qui se l'escoltés fos posseïdor de la més absoluta ignorància. Tenim un fragment on hi ha una concatenació d'explicacions i de traduccions que arriben a demostrar hàbilment el misteri de la Trinitat:

E per ço, quan Déus li manà que scrivís la Bíblia, com començà?: «Senyor, ¿com scriuré e començaré?». «Axí: «Benesit» (id est, «in principio») «bara» (id est, «creavit») «Eloym», (scilicet, «Deus»). E Moysès dix: «O, Senyor! Com Eloym? El, El, no Eloym, quia iam est». «Bara», «creà», a denotar que no és sinó hun Déu; e «Eloym», a denotar que aquell Déus és en sí moltes persones: tres, Pare, Fill e sant. E per ço, quant ell volch crear l'om, com o dix? «Faciamus hominem». Nota «faciamus». Ab qui parlave? No ab àngels, mas lo Pare parlava ab lo Fill e ab lo sant Spirit» (S I, 240, 7-17).

I al costat d'aquesta filigrana, ens trobem amb explicacions ben ingènues:

⁷ FUSTER (1975: 76-77), seguint el seu raonament, opina que la general ignorància religiosa és causa suficient perquè els recursos oratoris del sant no diferesquen gaire. A banda de la relativitat («no gaire») de l'afirmació, ens sembla que la «ignorància religiosa» no és una causa ni suficient ni necessària perquè sant Vicent no varie els seus recursos. Pensem provar al llarg d'aquest article que el mestre no s'està de mostrar les seues diverses habilitats oratòries davant qualsevol auditori.

e deçà era la mar Roga, qui dien (l'aygua no ere roga, mas per ço com la terra ere roga, l'aygua parie que fos roga, e per ço li deyen la mar Roga) (S IV, 240, 13-15; vegeu també S III, 75, 29-31; S V, 169, 34-38).

Com hom haurà observat, la barrera fonamental del llenguatge vicentí rau en la diferent funcionalitat de les dues llengües emprades: llatí-culta i català-vulgar. El text en què basa la seua predicació és l'Evangelí (llatí) i la llengua de la predicació és el català:

Veus ací que, quan algú preyque, que ab la sua llengua menege la Scriptura literalment, depuix sembla, que dóna doctrines morals (S IV, 26, 7-10).

Es tracta, doncs, d'explicar la paraula divina en termes comprensibles: és el joc entre el text llatí i l'antitext català (SOBRER 1985: 173-182). El predicador és el personatge que té el poder de fer entendre «els secrets» divinalment trasbalsats al text de l'Esclitura; per això mai no admetrà competència en la seua funció de màxim mediador entre Déu i el poble:

Los secrets de la fe catòlica són passats per infinits fornells, ço és, doctors: sent Agostí, sent Ambròs, Athanasi, etc. E ara, hun hom vol-los compendre ab la sua candeleta del seu enteniment! (S IV, 104, 27-30).

L'assumpció d'aquest poder li permet d'acomplir la seua missió evangelitzadora i reformadora amb plena llibertat davant qualsevol, perquè ell s'alia amb Déu i la seua paraula, l'Esclitura, que és il·limitada (L 132, 31 a 133, 3), inabastable a la ment humana (S V, 67, 4-8), purificadora (S III, 284, 27-29), infal·lible (P 149, 13-15). La Paraula és i dóna poder.

Sabem que en la seua companyia no mancaven «homes agruats e de sciència», com tampoc entre la gent que l'escoltava. Com s'explica, doncs, l'ús de determinades etimologies i d'explicacions força allunyades del text base? Evidentment, els *litterati* de la seua companyia estarien ben convençuts de l'alta missió del mestre i no dubtarien a aprovar tot mètode capaç d'afavorir la conversió dels costums; seguien amb això la filosofia pragmàtica de frare Vicent. D'altra banda, a un públic ja predominantment creient⁸ i fascinat per la predi-

⁸ Alguna volta es fa eco de certs dubtes sobre la infal·libilitat de Déu i de la seua paraula: «E axí quant tu dius donchs la sciència de Déu fall, dich-te que a tu te sembla» (P 149, 13-15); «car axí com no és sinó una essència de Déu, axí no és sinó una sciència, e aquesta és la regla de teologia» (S IV, 296, 17-19).

cació i l'aurèola del sant poc importarien els malabarismes interpretatius o la clara manipulació ideològica. En cas, per últim, que algun membre del minoritari grup de *litterati* que escoltarien els sermons gosés retrucar-li, com havia de reeixir davant la gran formació teològica i el mordaç llenguatge de mestre Vicent? Cadascú sabia on anava; ningú, doncs, podia sentir-se decebut. El predicador tenia la força d'aquell qui sap que els seus coneixements i els seus recursos ultrapassen els del seu auditori. Cal tenir present encara un altre factor molt important: molts dels comentaris, etimologies, exemples i comparacions no eren propis sinó manllevats de manuals a l'ús, per la qual cosa un auditori ben format en qüestions de predicació i de teologia no se sorprendria gaire de l'aprofitament d'aquests materials.

Les etimologies i les nombroses traduccions i explicacions de paraules i fragments llatins neixen del desig de fer entendre la Paraula a la gran massa d'analfabets. De vegades les explicacions i traduccions són ajustades:

e Jesuchrist cridà e dix: «*Adolescens, tibi dico, surge.*» *Adolescens* vol dir jove de XX anys (S IV, 27, 2-4).

Algunes voltes segueixen la tradició:

Ara, sapiau que. I pare de sent Martí ere noble, e era tan bo, que era *tribunus*, que vol dir capità de mil hòmens (S IV, 252, 17-18).

Després, però, les etimologies i les explicacions es fan arbitràries, condicionades pel context discursiu i pel desig de fer encaixar allò que no encaixa:

«*Et aperti sunt libri, (et alius liber apertus est)*», etc. *Libri*, ço és, les consciències: lo libre quan està tanquat no y pot hom legir, mas quant és ubert, sí (S I, 86, 30-33).

Aquesta cita llatina és extreta de l'Apocalipsi de sant Joan 20, 12, quan parla del llibre de la vida, que serà obert el dia del Juí universal. No té res a veure, doncs, amb les consciències. Seguint amb aquest procés, fa derivar el nom Eva del so que emeten els infants quan ploren (S III, 46, 23-25), quan en realitat aquest nom significa en hebreu «vida, font de vida», i així és usat a Gènesi 3, 20.

Al costat d'aquestes senzilles o arbitràries explicacions, hi trobem d'altres que res no tenen de senzill ni de popular, on s'usa la gramàtica llatina dins de contextos llatins. Díficilment podria un ignorant seguir el següent raonament:

E per ço diu «*et gladium spiritus, quod est verbum Dei.*» Mas ací dirie algú: «Inconvenient hi ha de gramàtica, o fals latí. No deuria dir *qui est? quia hic gladius est masculini generis, et «quod» est neutri.* Donchs, no està bé, açò», e raurie-s'ho. Oo, qui.t tallave la mà! Car lo «*quod» non refertur ad rem, set ad vocem*» (S IV, 267, 6-11).

L'afany per arribar a capir el sentit recte de les expressions llatines («la subtilitat dels llatins», en dirien els «humanistes») i per interpretar els secrets de l'Escriptura, l'obliga sovint a aturar-se i a fer precisions d'aquesta mena: «*In Jerusalem*», «*in*» per «*contra*», ço és: «contra Jerusalem yo demostraré mon poder» (S II, 149, 20-24); o a propòsit de la frase llatina *sicut te ipsum* dir:

és qüestió si es deu entendre amaràs axí com a tu matex, o amaràs tant com a tu matex (S III, 191, 27-29).

Altres vegades arriba a l'extrem d'explicar per què s'usa determinada paraula, i no altra:

E per ço allí on diu *quorum remisistis peccata, remittuntur et eis*, no diu *remittentur*, mas *remittuntur*: tantost se ha a fer (S V, 231, 26-28).

O per què s'utilitza determinada subordinada, i no altra:

De prima, afflictió corporal e penitencial: *Cum jejunas*. Bé sabia Jesu Xrist que affany serie afflictió, e dexar los delicaments, e per ço no diu si *jejunas*; no és condicional, mas per força cové que façam penitència, e és temporal, e axí diu *cum jejunas* (Q 22, 14-16).

O explica quina diferència hi ha entre paraules quasi-sinònimes:

Ara, quina diferència ha entre *gaudeamus* e *exultemus*? Comunament tot vol dir, mas parlant pròpiament, diferència hi ha, que *gaudeamus* és goyg que hom té en lo cor, mas quant aquell goyg hix defora, aquellavòs és exultar, *id est, extra saltar* (S IV, 209, 22-26).

Què incitava mestre Vicent a fer semblants filigranes lingüístiques i a demostrar el seu domini de la gramàtica llatina? Evidentment, no pretenia arribar al poble, car sabia ben bé que no entenia aquestes subtileses. Tanmateix sí que podia, altre cop, mostrar-los-hi llur pobra cultura. Si volia aconseguir un lluíment personal, necessitava un cert auditori que sabés valorar aquestes digressions lingüístiques. Altra vegada imposa el llatí la seua llei.

Les explicacions de paraules i expressions llatines tenen una tipologia i una finalitat, com he vist, força complexa, que intentarem palesar en un esquema. Quede clar, però, que en cap moment intencem fer una anàlisi exhaustiva de totes les possibilitats, perquè açò escapa al propòsit i al tema del present estudi. Com hem fet fins ara,

agrupem sota la denominació «explicacions» les etimologies, les traduccions i les explicacions de paraules i expressions.

- | | | |
|------------------------------------|--|---|
| 1. Explicacions
raonables | A. del llatí | 1. en català: D 127, 7-12.
2. en llatí: B1 308, 22-23. |
| | B. del català | 1. en llatí: S V, 157, 26-27.
2. en català: S V, 169, 37-38. |
| 2. Explicacions
interpretatives | A. llatí → català: S I, 86, 30-33. | |
| | B. català → català: S III, 46, 23-25. | |
| | C. llatí → llatí → català: S V, 241, 1. | |
| 3. Explicacions
encadenades | A. hebreu → llatí → català: S V, 157, 31-33. | |
| | B. grec → llatí → català: S I, 184, 4-8. | |
| | C. català → grec → llatí: S IV, 159, 21-25. | |
| 4. Explicacions
llatines | A. de gramàtica llatina: S IV, 267, 6-11. | |
| | B. de mot llatí en context: L 130, 10-11. | |
| | C. de quasi-sinònims: S IV, 209, 22-26. | |

A partir d'aquest esquema, podem fer diversos comentaris sobre els possibles destinataris de les explicacions. Totes les del grup 2 (interpretatives) tendrien com a principal destinatari - encara que no necessàriament - un públic més o menys il·letrat, car normalment s'adeqüen al context i no cerquen en cap moment la correspondència total amb el text de partida; la interpretació sempre és feta en català. Altrament succeiria amb les explicacions encadenades, on un text és explicat consecutivament en dues llengües, i amb les explicacions llatines: sant Vicent o bé s'adreçaria a un hipotètic públic lletrat, o bé cercaria el lluíment personal o bé tractaria d'impressionar, amb la força de la seua cultura, un públic que ja tenia guanyat d'antuvi. Les explicacions que hem anomenat «raonables» presenten una clara divisió, segons que el text de partença siga el llatí o el català i segons que el comentari siga fet en català o en llatí: les explicacions 1 A1 i 1 B2 s'adreçarien lògicament a un auditori majoritari, sense tenir en compte el seu nivell cultural; les explicacions 1 B1 serien fàcilment

enteses per un públic lletrat i, encara que no totalment, també pels ignorants, car la base és el text català; les explicacions 1 A2 es dirigien a un públic lletrat, minoritari en tot cas.

Hom podria fer una crítica - molt encertada, d'altra banda - a aquestes divisions, tot dient que el sistema pel qual ens han pervingut els sermons vicentins no permet d'esbrinar totalment quines paraules concretes varen ésser dites pel sant i quines varen ésser afegides, traduïdes o esmenades pels reportadors i pels redactors posteriors.⁹ Malgrat aquesta justa precisió, no creiem que els resultats generals de l'estudi que ara hem fet a partir dels sermons editats puguen diferir massa dels que treuríem, si això fos possible, dels sermons realment predicats en públic: potser hi hauria un poc més d'erudició i de llatí en el text escrit. Tanmateix són els textos, i no la paraula, el que tenim.

Caldria encara fer una altra precisió a aquest esquema, el mateix que hem fet a les interpretacions i comentaris de les paraules bíbliques: sant Vicent no és gaire original. Un percentatge bastant gran d'explicacions etimològiques (al voltant d'un 40%) ja les trobem, per exemple, a les *Etymologiae* de sant Isidor (citem per l'ed. Lindsay), sense que això implique necessàriament cap dependència. Provenim-ho factualment.

- patriarcha, que vol dir *princeps patrum*, que ells són les primícies (S IV, 203, 20-21): *Patriarchae interpretantur patrum principes* (*Etymologiae* VII, 7, 1).

- Lo segon dinar és eucharistia divinal, et dicitur ab «eu», quod est bonum, et «charis», quod est gracia (S IV, 220, 9-10): *cuius panis et calicis sacramentum Graeci Eucharistian dicunt, quod Latine bona gratia interpretatur* (*Etymologiae* VI, 19, 38).

- *Sabbatum* en ebraych vol dir «repòs» (S I, 22, 24): *Sabbatum autem ex Hebraeo in Latinum requies interpretatur* (*Etymologiae* V, 30, 10).

- Marta vol dir *irritans seu provocans* (S V, 237, 36): *Marta irritans, (vel) provocans* (*Etymologiae* VII, 10, 3).

Curiosa és la divisió que fa entre *mandata* i *precepta*:

«Quina diferència ha entre *mandata* e *precepta*, que tot vol dir manament? *Generaliter nulla*, mas *stricte* gran diferència hi ha; que *mandata* són los

⁹ Importants són les conclusions d'una comparació entre les diverses col·leccions de sermons catalans, que permeten concloure que la «*Quaresma*, en canvi, és equilibrada, més elaborada i, per tant, menys espontània» (SCHIB 1976: 333).

manaments affirmatius, així com ara: «Honraràs ton pare e ta mare», «Honraràs lo sant dichmenge». (...) Après diu *precepta*, e són los manaments negatius, així com: «No hauràs Déus estranys», «No juraràs», «No mataràs, etc.» S 147, 26-36:

Præcepta sunt quae aut quid faciendum aut quid non faciendum docent. Quid faciendum, ut: «Dilige (Dominum) Deum tuum», et: «honora patrem tuum et matrem tuam». Quid non faciendum, ut: «Non moechaberis», «Non furtum facies» Etimologiae VI, 8, 10.

Caldria ara, doncs, destriar en cada grup del nostre esquema les explicacions originals i les manllevades, i dins d'aquestes fer un estudi de fonts i de com les usa sant Vicent en els seus sermons. Ara per ara, i mentre no s'hi faça un llistat exhaustiu de fonts, ja podem afirmar que sí és bastant fàcil determinar d'on provenen les etimologies, en contra del que pensava CHABÀS (1902: 161).

De la mateixa manera que observàvem diverses referències als *litterati* en la peroració vicentina, també hi podem constatar la presència d'elements cultes, no adreçats directament a individus del poble, la qual cosa permet de provar la composició heterogènia dels assistents a la prèdica i d'avaluar l'opinió del sant sobre la realitat cultural del moment. La societat era, certament, analfabeta en un percentatge semblant al que hom pot deduir de la lectura dels sermons i de les tècniques que s'hi empen. Les paràboles, les comparacions i els exemples que usa mestre Vicent, i, en general, el llenguatge, són, efectivament, propis d'una predicació popular, en el sentit que és adreçada al poble i que tracta de fer entenedor - en català - el missatge evangèlic. Però amb això deixaríem de banda una part molt interessant de l'oratória vicentina, encara que quantitativament menor: els recursos cultes, i també l'ús ideològic que se'n fa, l'evidència d'una societat culturalment dividida. En aquest sentit són ben certes les paraules de SANCHIS GUARNER (1973: 32), quan diu:

Seria, nogensmenys, un greu error menysvalorar la importància de l'element culte en el pensament i la llengua de sant Vicent Ferrer, que, per bé que no gaire original, fou un gran savi tomista i escriptorari. No parla igual sant Vicent quan dóna normes de conducta que quan fustiga vicis, i el seu estil és ben diferent quan teoritza de quan moralitza, quan afirma de quan nega.

Intentarem breument, amb uns exemples, demostrar factualment la veracitat d'aquestes paraules, que en part han estat verificades al llarg de les pàgines anteriors.

Sant Vicent, quan critica els vicis de la seua societat, ho fa d'una manera directa, sense cap pretensió literària:

Après, vosaltres, mes filles, que Déus vos ha fetes dones, e elles fan-se cabres, vaques (ivaques ab aquells cors!) (S I, 282, 14-16).

Tanmateix quan exposa normes de conducta sovint fa ús de la rima¹⁰ i de les estructures paral·leles, i la seua paraula esdevé molt més elaborada i rica:

Lo corrolari és que vullam fer juhí de nosaltres matexs, ço és: juhí del cor, per vera contrició; juhí de la boqua, per vera confessió; juhí dels huylls, plorant; juhí de les orelles, hoynt sermons; juhí de boqua, fent oració; juhí de les mans, fent almoynes; juhí del cors, portant cilici, diciplinar-se; juhí dels peus, anar a guanyar perdonances (S III, 206, 28-33).

Semblantment, quan intenta explicar pràcticament un tema docte, de vegades usa unes comparacions que no per ser conegudes són menys suggestives:

La VIIª sciència és astrologia, e aquesta mostra conèixer les steles, lo sol e la luna. [...] E primerament, contempla en lo sol, que així com és hu en tot lo món, així deus creure e saber que és hun Déu; e així com en lo sol ha sombra del sol engendrant, e raig engendrat, e calor procehint e exint, així és en Déu: ha y Pare engendrant, e Fill engendrat, e Sperit sant procehint del Pare e del Fill, com la calor de la sombra del sol e del raig [...] (S II, 239, 25 a 240, 5).

Aquest mateix tema surt a altre sermó, però d'una forma més «científica»:

On, com Déus sia lo pus sobiran bé que cogitar se puxa, segons diu Ysidorus, primo capitulo, *De summo bono*, e sia de tanta altea e incomprehensibilitat, que humanal ne engelical enteniment no.l pot perfetament entendre ne comprehendre, e l'Esperit Sant sia Déu, segons dit és, seguex-se donch que ell és senyor de gran altea. La qual altea volent mostrar Atanasi en lo

¹⁰ Té raó HAUF (1979: 324, n. 3) quan indica que la tècnica de fragments rimats es pot documentar ja en els sermons de sant Vicent, i no tan sols en les prèdiques al clergat, tal com volia Thomas Waleys, sinó davant qualsevol auditori. Vegeu, per exemple: S III, 231, 12-19; S III, 237, 11-15; S V, 101, 31-33; S V, 104, 24-26; etc. Una altra característica de llenguatge vicentí, molt relacionada amb aquesta, és l'ús d'estructures paral·leles (S II, 78, 3-7; S II, 37, 16-21; S IV, 9, 24-31; etc.), d'enumeracions amb mots que tenen la mateixa terminació (S III, 85, 3-5) o amb sintagmes de pareguda estructura (S III, 56, 21-24). Podem concloure amb HAUF (1979: 257) que «El uso constante de figuras y alegorías debió ejercitar al pueblo en la comprensión de un lenguaje muy afín al de la poesía, y el análisis de los sermones puede ser un valioso auxiliar para el estudio de ciertos «topoi» y modas literarias medievales». Cfr. també RICO 1977: 5: «la prédica y el poema intercambian no pocos rasgos a lo largo de la Edad Media».

seu *Símbol* diu [...] volent mostrar que axí com lo Pare és Déu de gran altea, de incompreensible bondat, e de infinida Karitat, axí mateix ho són lo Fill e lo Sant Sperit. qui proceex de amdós (B1 295, 15-24).

I és que:

hem d'admetre que sant Vicent de vegades emprava un to més popular que en altres ocasions, potser a causa del caràcter de l'auditori o també pel mateix estat d'ànim del predicador (RIQUER 1984: 442).

Hem de convenir que tant l'estructura del sermó (deutora de les *Artes Praedicandi*), com les fonts i els temes que s'hi tracten (l'Encarnació, la Trinitat, la Predestinació, etc.) difícilment poden ser qualificats de populars, ni tampoc els cultismes que apareixen arreu dels sermonaris.¹¹ Mestre Vicent és més popular en la forma que no en el contingut; fa entenedora l'Escriptura mitjançant l'ús de procediments perfectament definits, la qual cosa no significa que no hi trobem cap rastre «culte» ni cap element «literari». Tothom qualifica la predicació de sant Vicent de popular. *Sensu stricto*, i tal com ha estat usat l'adjectiu pels crítics (popular = no culte), una aital predicació caldria que fos exempta de retoricisme i, conseqüentment, adreçada a un auditori sense gaire formació intel·lectual, o millor, sense sospita de científisme. Doncs bé, ni la predicació vicentina és tota exempta de certs elements cultes recurrents, ni tampoc tot el seu públic manca de formació. Sí que és «popular» si la comparem amb la predicació d'altres il·lustres correligionaris. L'adjectiu és adient si tenim en compte els condicionants suara esmentats, però no si parlem en termes absoluts, sense coordenades d'espai i de temps.¹²

¹¹ Vegeu els exemples adduïts per SANCHIS GUARNER (1973: 32) i en general l'estudi de SCHIB (1977) sobre el lèxic vicentí.

¹² Hem d'agrair al Dr. Albert G. Hauf que s'haja prestat a aclarir-nos determinades qüestions teòriques.

Bibliografia¹³

- S SANCHIS SIVERA, JOSEP / SCHIB, GRET (ed.): *Sant Vicent Ferrer: Sermons*, 6 vols., Barcelona: Barcino, 1932-1988 (Els Nostres Clàssics, col·lecció B: 3, 5, 6, 7, 8, 9).
- Q SANCHIS SIVERA, JOSEP (ed.): *Quaresma de Sant Vicent Ferrer predicada a València l'any 1413*, Barcelona: Institució Patxot, 1927.
- D BETÍ, MANUEL: «Un sermón en valenciano de San Vicente Ferrer (*De beatro Petro*)», in: *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 3, 1922, 123-133 (el sermó, 124-133).
- C «Sermó de Santa Caterina» dins SANCHIS SIVERA, JOSEP: *Sermons de Sant Vicent Ferrer*, València: L'Estel, 1935, 27-42. També a S VI, 129-140.
- L BETÍ, MANUEL: «Del sermonario morellano de san Vicente: *Secunda Dominica Adventus Domini*: la segona lançà», in: *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 31 (1955), 126-136.
- P MATEU, FELIPE: «Sobre la *traditio* de los sermones de San Vicente Ferrer: El de Valencia de 1410 acerca la predestinación», in: *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 35 (1959), 139-153 (el sermó, 145-153).
- B PERARNAU, JOSEP: «Sermones de sant Vicent Ferrer en los manuscritos de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 477 y Avignon, Musée Calvet, 610», in: *Escritos del Vedat* 4 (1974), 611-646 (un sermó és editat a 626-642).
- B1 PERARNAU, JOSEP: «La compilació de sermons de Sant Vicent Ferrer de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 477», in: *Arxiu de Textos Catalans Antics* 4 (1985), 213-402 (sis sermons editats a 267-326).
- Encara que no sembla provada totalment la filiació dels sermons, i malgrat la manca d'exemples dignes d'esment, hem buidat també les quatre prèdiques editades per MIRET I SANS, JOAQUIM: «Sermonari català de Marsella», in: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 6 (1911-1912), 57-59, 142-150 i 276-277.
- BALBINO MARTÍN, O. S. A.: *Obras de San Agustín, 15*, Madrid: Editorial Católica, 1969 (Biblioteca de Autores Cristianos; 168).

¹³ Per tal d'alleugerir la citació de textos, els exemples remetent al volum, pàgina i línia de les següents edicions, que han estat el repertori de la recerca.

- CHABÀS, ROC: «Estudio sobre los sermones valencianos de San Vicente Ferrer», in: *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* 6 (1902), 1-6 i 155-168; 7 (1902), 131-142 i 419-439; 8 (1903), 38-57, 111-126 i 291-295; 9 (1903), 85-102.
- CIPOLLA, CARLO M.: *Educación y desarrollo en Occidente*, Barcelona: Ariel, 1983 (Colección Ariel; 8).
- FUSTER, JOAN: «L'oratória de sant Vicent Ferrer», in: *Obres Completes I*, Barcelona: Edicions 62, 1975 (Clàssics catalans del segle XX).
- GARGANTA, J. M. / FORCADA, VICENTE: *Biografía y escritos de San Vicente Ferrer*, Madrid: Editorial Católica, 1956 (Biblioteca de Autores Cristianos; 153).
- HAUF, ALBERT G.: «El *Ars Praedicandi* de Fr. Alfonso d'Alprão, O. F. M.: Aportación al estudio de la predicación en la Península Ibérica», in: *Archivum Franciscanum Historicum* 72 (1979), 233-329.
- HAUF, ALBERT G.: «El *Tractat del molí espiritual* de Fra Antoni Canals, O. P.», in: *Homenatge a J. M. Casacuberta* 2, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981, 185-215.
- LE GOFF, JACQUES: *Los intelectuales en la Edad Media*, Barcelona: Gedisa, 1986 (Col. Hombre y Sociedad: Serie Mediaciones; 18).
- LINDSAY, W. M. (ed.): *ISIDORI, Etymologiarum sive originum libri XX*, 2 vols. Oxford: Oxford University Press, 1911 (reimp. 1966).
- MARTÍNEZ FERRANDO, JESÚS E.: «San Vicente Ferrer y la casa real de Aragón», in: *Analecta Sacra Tarraconensia* 26 (1953), 1-143.
- RICO, FRANCISCO: *Predicación y literatura en la España medieval*, Cádiz: Universidad Nacional de Educación a Distancia, 1977.
- RIQUER, MARTÍ DE: *Història de la literatura catalana*, vol. 2, Barcelona: Ariel, 1984.
- SANCHIS GUARNER, MANUEL: «Estudi preliminar» in: *Sermons de Quaresma*, València: Albatros, 1973 (Clàssics Albatros; 3), 7-35.
- SCHIB, GRET: «Els sermons de sant Vicent Ferrer», in: *Actes del Tercer Col·loqui internacional de Llengua i Literatura catalanes*, Oxford: Dolphin, 1976, 325-336.
- SCHIB, GRET: *Vocabulari de sant Vicent Ferrer*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1977.
- SOBRER, JOSEP MIQUEL: «Les veus de Sant Vicent Ferrer», in: *Actes del quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica*, Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985 (Biblioteca «Abat Oliba»; 43), 173-182.